

KULTURÁLIS JAVAK MOBILITÁSÁNAK JOGSZABÁLYI KERETEI A HASZONKÖLCSÖN-SZERZŐDÉS BEMUTATÁSA

Legal framework of collection mobility introduction of long term loan agreement

SZTERMEN ORSOLYA LILI*

Absztrakt: Tanulmányom egy meghatározott, igen speciális tárgykörre, annak is a hatályos magyar szabályozási kereteinek ismertetésére, s e vonalon továbbhaladva egy szorosan kapcsolódó, nevesített szerződési típusra fókuszál. E szerződési típust, mint a kulturális javak mobilitásának jogalapját szolgáltató kontraktust vizsgálom, és kitérek a kontraktus e speciális jogviszonyban létrejövő, megértést segítő dogmatikai ismereteinek magyarázatára, valamint a kontraktus ismeretéhez szükséges történeti áttekintésre is. A gyűjteményi mobilitás megvalósulásához legtöbbször használt jogintézményt, a haszonkölcson-szerződést vizsgálom rendszertani és dogmatikai szempontból. A haszonkölcson-szerződés bemutatásával kezdve, annak rendszertani és dogmatikai vizsgálódásán keresztülhaladva mutatom be a kulturális javakra vonatkozó jelenleg hatályos jogszabályi hátteret.

Kulcsszavak: műtárgykölcsönzés, haszonkölcson-szerződés, kulturális javak, időszaki kiállítás

Abstract: The scholarly paper examines a widely used legal principle known as the usufruct, or long term loan agreement, from a historical and theoretical point of view. In the process, I will examine the nature of the used obligation which applies to the long term loan agreement: its limits, its possibilities, and its security with regard to the subjects and objects of legal transactions. To fully understand this legal principle and use it confidently in the event of a legal dispute, one must have an insight into how the principle has been applied in the past. For that reason, I want to devote space to a historical overview of the subject. The practical framework for my study is an analysis of how legal institutions cooperate in the lending of works of art. Beside the overview of the specified contract type, I give a brief explanation on current national legislation of international collection mobility.

Keywords: lending of arts, long term loan agreement, cultural heritages, temporary exhibition

* DR. SZTERMEN ORSOLYA LILI
I. évfolyamos nappali tagozatos PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
orsolya.sztermen@uni-miskolc.hu

1. A kutatási terület bemutatása

Tanulmányom kiindulópontját az európai kulturális szakpolitika egyik lényeges elemeként azonosítható, a jogalkotói hatalommal védett *kulturális javak* mobilitása, konszenzusos alapokon nyugvó kölcsönügyletei képezik. Érdeemes tisztázni, hogy mit értünk e fogalom alatt: kulturális javak az „*élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai – az ingatlanok kivételével –, valamint a művészeti alkotások*”.¹ A jogi szabályozás ezen érdekes és jogi vizsgálódásra érdemes területe interdiszciplináris jelleggel bír, amennyiben az a kultúra és a jog tudományának határmezsgyéjén helyezkedik el. Lényeges jellemző továbbá a közjogi és magánjogi rendelkezések egyidejű érvényesülése: a védett kulturális javak mobilitása nemzeti és nemzetközi vonásokat egyaránt magán viselő, szerteágazó terület, amelyben jelen vannak egyrészt az uniós szakpolitikák szintjén évtizedek alatt formálódó uniós gyökerek, másrészt domináns tényezőként jelenik meg a nemzetközi, szupranacionális szinten kidolgozott, jól bevált gyakorlatokat összefoglaló, valamint a kulturális intézmények hatékony együttműködését segítő, a kulturális reciprocitást népszerűsítő nemzetközi szervezetek kooperációja is.² Ezt a támogató, ösztönző tendenciát tükrözik a gyűjteményi mobilitás programját elősegítő kulturális örökségekkel foglalkozó nemzeti és nemzetközi szervezetek írott és publikált anyagai. Így például a Pulszky Társaság, ICOM, NEMO, UNESCO, UNIDROIT és számos európai uniós intézményi, a támogató hatáskörrel rendelkező kulturális politikában kidolgozott írott ajánlás- és programanyagok. A műtárgykölcsönök esetében szerződésesség és egyéb vitás kérdések elbírálására alkalmazandó irányadó jog általában a kölcsönadó fél nemzeti joga, vagy az általa kijelölt jog lesz, a kölcsön ura a hitelező.

Másrészt a kulturális javak mobilitásának alapjául egy komplex szerződéses viszonyrendszer szolgál, amely szabályozási területét tekintve ugyanakkor szintén meglehetősen heterogén. E sajátos, a magánjog több területét egyidejűleg érintő problémakör szűken és tágan egyaránt értelmezhető, ennek megfelelően mélyreható kutatás tárgyává tehető. A központi költségvetési szervként működő közgyűjtemény alapleltárában³ kezelt vagy az intézmények tulajdonát képező kulturális javak úgynevezett szögtől szögig⁴ terjedő kölcsönügyleteinek sikeres megvalósulá-

¹ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 7. § 10. pont.

² Ezek köréből említést érdemel például: Netherlands Ministry of Education, Lending to Europe, www.nemo.org, 2022. április 6.

³ Alapleltár az a muzeális intézmények által kezelt hagyományos nyilvántartási forma, mely magában foglalja a gyarapodási naplót, a szak- és egyéb leltárkönyveket, a szekrénykatasztrerek és duplumnaplót is. E területet a 20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet a muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról rendezi.

⁴ A szögtől szögig kifejezés a magyar és a nemzetközi gyakorlat által („*nail to nail*”) egyaránt használt szakkifejezés, mely a gyűjtemények darabjainak mobilitását foglalja magában. E mobilitás teljes biztonságában kell, hogy megvalósuljon, a kulturális javak sérülésmentes mozgásával. Egy Amerikában működő magánvállalkozás honlapján a

sához a műtárgyak használatát lehetővé tevő – az esetek többségében ingyenes jelleggel bíró – alapszerződéséhez, a haszonkölcsön-szerződéshez, számos további, járulékos, a mobilitás garanciáját biztosító szerződés kapcsolódik. A jogszabály általi védelem általánosságban vonatkozik a kulturális örökség elemeire, valamint az ezekkel kapcsolatos összes tevékenységre, tekintet nélkül arra, hogy azok állami tulajdonban vagy magántulajdonban vannak. Jogszabályi szűkítéssel találkozunk ugyanakkor a védetté nyilvánított kulturális örökség elemeit tekintve az esetben, amennyiben azok a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (a továbbiakban Kötv.) hatálya alá tartoznak. A kulturális örökség elemei tehát vagy jogszabály erejénél vagy miniszteri rendelet erejénél fogva, illetőleg hatósági eljárás eredményeként kaphatnak védetté nyilvánított státuszt. A részletes felsorolást a Kötv. 1. számú melléklete tartalmazza.

A műtárgykölcsönzés szerződéses viszonyrendszere tágabb értelemben a gyűjteményi elemek felhasználását szolgáló szerződésen túlmenően magában foglal minden olyan egyéb kontraktust, amely a kölcsön lebonyolítását segíti elő és adott esetben valamilyen formában biztosítékot nyújt a kötelemben részt vevő intézmények részére.⁵ Idesorolhatók többek között a műtárgy használatának alapjául szolgáló haszonkölcsön-szerződés mellett szükségképpen megkötendő biztosítási, állami garanciával összefüggő és jogszabályi alapokon nyugvó, logisztikai jellegű, kísérő személyzetet – kurírt – megbízó, illetőleg adminisztrációs jellegű, valamint egyéb járulékos, a kiállítási helyszín adottságaihoz mérten szükséges szolgáltatási, bérleti szerződések halmaza.

Amennyiben szűkítünk a kutatási területen, úgy a vizsgálat tárgya egyszerűbben kezelhető: a kulturális javak használatba adását, a kölcsönügylet jogalapját biztosító, az ókori római jogirodalomból *commodatum* néven is ismert haszonkölcsön-szerződés marad fókuszunkban, ez a szerződés képezi a vizsgálatunk tárgyát. Ez esetben azonban csak a valóban elengedhetetlen jogalapot vesszük górcső alá, hiszen pusztán e szerződés megkötésével a szögtől szögig mozgás még nem lát napvilágot. Megalapozottan állítható, hogy a gyűjtemények mobilitása kapcsán mindenképpen egy komplex szerződéses rendszert vizsgálhatunk tehát, amelynek legfontosabb eleme a már nevesített, a használat elsősorban ingyenes átengedését biztosító konszenzuál szerződés. Ez a gyűjteményi mobilitást biztosító alapszerződési típus ugyanakkor nem hagyományos értelemben vett kölcsönügylet, hanem sajátos jogalanyok között, speciális jellemzőkkel bíró szerződési tárgyra létrejövő használat-átengedés. A szerződés tárgyának sajátosságát az adja, hogy bár a használat átengedésére jellemzően több dolog vonatkozásában kerül sor, ezeket a szerződés – gyűjteményi jellegük ellenére, azonban szükségképpen – nem dolog-

szögtől szögig terjedő kölcsön esernyője alá tartozó cselekményekről teljes körű képet kapunk. <https://nailtonail.com/museum-services>, 2022. április 24. A fogalomhasználat alatt értendő a kölcsön tárgyának kiállításához, tehát a kölcsönügylet céljának sikeres megvalósulásához szükséges összes, a jogügylet alanyai által végzett cselekmény.

⁵ További kapcsolódó jogviszonyok a szerzői jog-, biztosítási jog, közigazgatási jog területére esnek.

összességként kezeli, hanem az egyes műtárgyak esetében azokat tételesen, azonosításra alkalmas módon felsorolva nevesíti.

E tanulmányban szűk körben vizsgálódom, a gyűjteményi mobilitás alapjául szolgáló haszonkölcsön-szerződést teszem jogi szempontú ismertetés tárgyává. Ennek során a jogintézményt vizsgálom, annak a hatályos jogban való megjelenését és szabályozottságát, kitérve egyrészt az ingyenes dologhasználat átengedésének alanyi körére – privát szféra, közsféra –, másrészt pedig arra, hogy milyen jogokkal és kötelezettségekkel valósul meg az ügylet a jogalanyok között, s ezekhez képest milyen tartalommal és formában kerül megkötésre a haszonkölcsön-szerződés.

2. Rendszertani elhelyezés, a haszonkölcsön-szerződés ismertetése

2.1. Rendszertani elhelyezés

A commodatum szerződés szabályozása rendszertanilag a polgári jog szereplőinek, jogalanyainak érdekállását szabályozó vagyoni jogi szabályok körébe esik, ezen belül a kötelmi jog, a javak forgalmának dinamikájához kapcsolható rendszertani halmazban találjuk. Hazai joganyagunkban a használati kötelek körébe eső olyan nevesített szerződés, mely ingyenes dologhasználatot biztosít az adós, a kölcsönvevő részére meghatározott dolog felett meghatározott időintervallumra vagy határozatlan időre. E nevesített szerződési típust a Polgári Törvénykönyv Hatodik Könyv: Kötelmi jog különös része szabályozza.⁶ Azonban műtárgykölcsönzést Magyarországon kizárólag határozott időre kötött írásos szerződés alapján lehetséges érvényesen indítani.⁷ E nevesített ingyenes dologhasználat-átengedést jogi alapra helyező nevesített szerződési típus motivációját tekintve feltételez egy szívességi jelleget is, ezen túlmenően intézményi szinten bizalmi kapcsolatot a jogalanyok között, legyen szó hazai vagy nemzetünkön túli intézményekről a világ más pontján. Ez a szívességi motívum megjelenik a felek szándékában, a dolog ingyenes átengedése kapcsán, az ügylet időintervallumának meghatározásában, egy esetleges viszontkölcsön előre meghatározásában, így a reciprocitás megvalósulásában. Megjegyzendő, hogy e tekintetben nem mindegy, hogy milyen látogatottsággal, hírnévvel, reputációval rendelkezik egy-egy muzeális intézmény, kulturális javait értéküktől függően feltételekhez kötötten adják- és teszik kölcsön tárgyává egy előre meghatározott kiállítási ütemterv alapján.

A Ptk. nem köt ki e szerződési típus esetén kötelező írásbeli formát, azt a felek egymás közt szóban és ráutaló magatartással is érvényesen megköthetik. Műtárgykölcsönzés esetén azonban ez a szabály is szigorodni látszik, a speciális ágazati jogszabályokban megtalálható rendelkezések tükrében.⁸ A haszonkölcsön lényeges

⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.), 6:357–359 §.

⁷ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről (a továbbiakban: Kultv.), 38/A. §.

⁸ A Kultv., illetve a 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről (a továbbiakban: Kötv.).

alkotóeleme, ingyenessége okán különül el fő szempont szerint a bérlettől, a bérleti jogviszony adója Szász-Schwarz Gusztáv művében a jogviszony kölcsönvevője,⁹ aki a dologbérleti szerződés értelmében bért köteles fizetni, díjat szolgáltat a hitelező, kölcsönadó javára, tehát a jogviszony visszterhességet feltételez. Ezen visszterhessége okán válik el a két jogintézmény. A haszonkölcsönt ha a letéttel – *depositum* – vetjük össze, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy ennek a jogintézménynek az esetében is megtehetjük az elhatárolást, itt ugyanis a *commodatarius* érdekében jön létre a jogviszony, nem pedig a *commodanséban*, valamint a letéti szerződés tárgya kizárólag ingó dolog lehet, a haszonkölcsön megvalósulhat ingatlan esetében is, mint szívességi használatátengedés, amennyiben nem leplezi egy másik, például bérleti szerződés visszterhességét. A Ptk. egyértelműen rögzíti, hogy a jogok időleges gyakorlásának más személy részére történő ingyenes átengedésére is a haszonkölcsön szabályait kell alkalmazni. Így haszonkölcsön-szerződés szabályait kell alkalmazni a haszonélvezeti jog gyakorlásának ingyenes átengedésére is.¹⁰

2.2. Alanyi kör

Szerződés alanyává az válhat, tehát – kölcsönadóvá, hitelezővé, azaz *commodanszá* – akinek a kölcsönadott dologon a használatba adásra is kiterjedő rendelkezési joga van. Kölcsönvevő – mint szinonima adós, *commodatarius* – olyan alany lehet, akinek ehhez a jogi aktushoz érdeke fűződik, illetőleg, aki e speciális műtárgykölcsönzési tárgykör esetében a megfelelő körülményeket biztosítani tudja, s akivel szemben kölcsönösség, bizalmi viszony áll fenn a kölcsönadó részéről. Esetünkben egy külön tanulmányt érdemel e pontnak a kifejtése, ugyanis több típusú alanyi körrel is találkozhatunk. Ezen a téren is keverednek közjogi és magánjogi aspektusok. Közintézmények, magánintézmények, magánszemélyek, szerzők, alkotók, közös jogkezelő szervek léphetnek be az alanyi körbe attól függően, hogy ki kinek mit, hová ad kölcsönbe, kiállításra vagy egyéb meghatározható célból. A nevesített jogviszonyok kidolgozására mindenképp érdemes szólni legalább egy tanulmányt, annak aspektusait bemutatni és értelmezni szükséges. A jogalanyok különbözősége további jogszabályi vonatkozást von tanulmányaink tárgykörébe. A legalapvetőbb és leggyakoribb alanyi kör vizsgálódásunk esetében azon nemzetközi intézmények köre, melyek egymás közt aktív kölcsönügyleti kapcsolatban állnak, értem ez alatt a kölcsönök megvalósulásának szervezőintézményeit.¹¹

⁹ SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Institutiok és pandekták*. 146 §. (összeállította: Besenyő Béla), Pesti-Lloyd Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1900, 484–486.

¹⁰ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja, 1938–1939. <https://www.mhk.hu/files/ptk-kommentar.pdf>, 2022. április 6.

¹¹ A muzeális intézmények különféle látogatószámmal, időszakos és állandó kiállításokkal működnek. Éves szinten milliós látogatószám, vagy kisebb intézmények esetében néhány ezer, attól függően, mennyire él aktív életet az intézmény, milyen kapcsolatot ápol ezen a speciális, elsősorban ingyenességi és szívességi alapon is működő kulturális piacon.

2.3. A szerződés tárgya

A haszonkölcsön-szerződés alapvetően elhasználhatatlan, egyedileg meghatározott dologra jöhet létre, funkcióját tekintve a dolog használata érdekében, egy cél elérése érdekében. Ingatlan használatának ingyenes átengedése esetén e jogügyletre a szívességi ingatlanhasználat szabályai vonatkoznak.¹² A kölcsön tárgyát szerződésben meghatározott és a kölcsönadott dolog természetéből fakadó célra lehet csak használni. Egy egyszerűbb dologhasználati átengedés alkalmával a dologhasználat tárgya dologösszeséggé is meghatározható lehetne, ahogy korábban utaltunk rá, a kulturális javak esetében ez egy tételesen, azonosításra alkalmas meghatározással valósulhat meg.¹³ Az ingyenes kötelelem nem egy szükséglet kielégítését célzó gazdasági érdekből motivált kötelelem, mint inkább a már írt bizalmi elemeket és kölcsönösséget feltételező két- vagy többoldalú jogi aktus. Mindennapi életünk szíveségeit társadalmi elvárás és szokás alapján erkölcsi normák uralják, melyek alapvetően nem képezik a jog tárgyát, így e körben kötelmi jogviszony is csak akkor keletkezik, amikor jogszerűtlen cselekmény, azzal pedig deliktuális felelősségi alakzat valósul meg. A tanulmány nem tér ki részletesen annak tárgyalására, hogy hol húzódik a határ szívességi dologhasználat és kontraktus megkötésének indokoltsága között. Ezzel kapcsolatosan, tehát az ingyenes dologhasználat szerződéses vagy pusztán szívességi alapon nyugvó jellegének elválasztási – teoretikus – kérdéseit boncolgató részletekben is gazdag, kiváló tanulmányt olvashatunk Csoknya Tünde tudományos értekezésében, valamint e témában megírt disszertációjában.¹⁴ E tanulmánynak az nem célja, hogy a szívességi dologhasználat körétől elhatárolja a hazai joganyagban szabályozott kulturális javak kölcsönügyleteit biztosító haszonkölcsön-szerződést, valamint hogy azt vizsgálja, indokolt-e írásba foglalni a szerződést, vagy pusztán szóbeli megállapodás, ráutaló magatartás is eredményezheti a kötelelem létrejöttét, azt ugyanis már leszögeztük, hogy a szabályozási háttér írásbeli formát köt ki műtárgykölcsönzés esetére. A használati-kölcsön tárgyának speciális volta alakítja ennek szabályozási környezetét úgy, mint ahogy azt továbbformálhatja és adott esetben szigoríthatja is a dologgal rendelkező akarata, mely célzottan kiköthet még egyéb, a dologhasználatot biztosítandó egyéb, mögöttes biztosítékokról való rendelkezést is.¹⁵

¹² Szívességi ingatlanhasználat egy ingatlanhasználati tipikus jogcím, szerződéshez kötött.

¹³ Így egy adott mennyiségű pékáru vagy más élelmiszer, mely installáció részeként kirakatba kerül ügyfélcsalogató, mintajelleggel. S bár a haszonkölcsön-szerződés tárgya alapvetően elhasználhatatlan dologra terjed ki, ez esetben az elhasználható dolog tartós, megváltozott felhasználásából fakadóan minőségi változáson megy át, s mint elhasználhatatlan dolog viselkedik.

¹⁴ CSOKNYA Tünde Éva: Ingyenes dologhasználat: szerződés vagy szerződéses viszony? *Jura* 2015/1., 13–17. CSOKNYA Tünde Éva: *Az ingyenes dologhasználat határai a klasszikus római jog forrásaiban, kitekintéssel a modern német szabályozásra*. PhD-értekezés, Budapest, 2020.

¹⁵ Meghatározott kurirkíséretet, speciális, a műtárgyra vonatkozó kötelezően biztosítandó kiállítási környezetet, maximális látogatószámot 24 órás leosztásban, fény- és levegő-

2.4. Jogok és kötelezettségek, a szerződés tartalmi elemei

Felek között kötelmi alapú használati szerződés jön létre, használó javára a használatot nem dologi jog – használati jog, haszonélvezet, szolgálat – biztosítja. A használati szerződések a dolog használatára, birtoklására és haszonbérlet esetén használatnak szedésére jogosítják fel a kölcsönvevőt. A haszonkölcsönvevő e szerződés alapján jogosulttá válik a dolog birtoklására, e tekintetben birtokvédelmi jog is megilleti. Használat során a rendeltetészerű használat követelményei az irányadók, mely követelmény magában foglalja a dolog állagának megóvása iránti kötelezettséget, mely a kiállítási tárgyak esetében őrzési kötelezettséget von magával. Egy korábbi, 1988-as bírósági határozatban olvashatunk a kiállításra történő gyűjteményi elemek átadásával kapcsolatos jogviszonyról és a kiállítási felelősségről. A jogeset alanyai: hangszermagángyűjtő, aki felperesi minőségben jelenik meg, illetőleg kiállító, aki a magángyűjtemény hangszereit kölcsönvette felperes magángyűjtőtől, jelen perben az alperes. Tényállás szerint alperes kölcsönvette felperes magángyűjteményi elemeit, kiállítási céllal. Másodfokú bíróság megállapította, hogy a jogviszony minősége nem az előzetesen megállapított letéti szerződés – amely a letevő érdekében köttetik – hanem haszonkölcsön-szerződés, mely ingyenesen, a kölcsönvevő érdekében köttetik. Sajnos a kiállított hangszerek károsultak, mivel a központi fűtési rendszer a kiállítás ideje alatt fokozatosság nélkül bekapcsolásra került, s a relatív páratartalom csökkenése miatt a kölcsönvett javak megrongálódtak. Az elsőfokú bíróság mivel letéti jogviszonyt állapított meg, az alperest nem tette felelőssé a keletkezett károkért, ugyanis ez esetben a felperesnek előzetesen teljes körű tájékoztatást kellett volna nyújtania a dolog őrzőjének arra vonatkozólag, hogy mely állapotváltozások okozhatnak kárt az őrzött dologban. Másodfokú bíróság álláspontja szerint azonban ilyen irányú figyelemfelhívási kötelezettség a felperest nem terhelte, hiszen ez a kötelezettség teljesen nyilvánvaló, a rendeltetészerű használat részét képezi, a biztonság megóvása körébe tartozó kötelezettség, melyet az alperesnek, mint kiállítónak tudnia kellett volna: a kiállított kulturális elemeket nem lett volna szabad elővigyázatosságból sem közel helyezni a fűtéscsővekhez. S mivel a kölcsönszerződés megkötésére szakember bevonásával került sor, feltételezhető, a másodfokú bíróság megállapította, hogy az alperesnek a megóvási kötelezettsége ki kellett, hogy terjedjen a megfelelő kiállítási körülmények fenntartására is. A másodfokú bíróság megállapította, hogy a perbeli jogviszonyban az alperes a kiállítási tárgyakat nem rendeltetés-szerűen használta, s a kiállított, nagy értékű tárgyakat tehát a régi hangszereket kárkövetkezményi kockázatnak tette ki használatuk – kiállításuk – alkalmával. Állagsérelemből eredő károkért a kölcsönvevő a szerződésszegéssel okozott károkért való általános felelősségi alakzattal felel. Mindazonáltal a véletlenekért, az el nem hárítható kár-
okozásért, valamint a rendes használatból eredő amortizációért azonban az adós nem fog felelni. Felelőssége a bérlő felelősségével hasonlítható. Így tehát a szolgál-

páratartalom arányokat. Ezen speciális feltételeket már az alapszerződés meghatározza, vagy annak mellékleteit képező részletes leírás.

tatás teljesítését ingyenesen vállaló fél, a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárért akkor felel, ha a jogosult bizonyítja, hogy a kötelezett a kárt szándékos szerződésszegéssel okozta, vagy elmulasztotta a tájékoztatást a szolgáltatás olyan lényeges tulajdonságáról, amelyet a jogosult nem ismert. Az adós köteles a kölcsönadó vagyonában az esetlegesen okozott károkat megtéríteni, mely felelősség alól akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.¹⁶ A kölcsön-szerződés tárgyának használati joga kizárólag a kölcsönvevőt illeti meg, további átruházásra, használatátengedésre nincs mód, az a commodans rendelkezési körébe tartozik.

Gyűjteményi mobilitás esetén a kölcsönvevő külön, előzetes engedéllyel adhatja további használatra a dolgot, ez a mozgás természetesen dologösszesség, egyéb használati tárgy, céleszköz, ékszer, ruházat esetén is adott.¹⁷ Megjegyzendő hogy a kiállítási, restaurálási, kutatási céllal megvalósuló használat költségeket vonz maga után, mely költségek egyértelműen az adóst terhelik, továbbá terhelheti az adóst annak a költsége is, mely a jogosult oldalán, a dolog használatba adhatósága szempontjából keletkezik, vagy keletkezhet. Restaurálási igény esetén ez a költség nem terjeszkedhet tovább, a szükséges elvégzendő munka költségén túl. A használattal járó rendes költségeket természetesen így az adós teherviselési körébe rendeljük, felelősségviselése szempontjából az adós felel azért a kárért, melyet ő okozott gondatlanságából vagy vétkességéből. A használat engedély nélküli átengedése esetén a kölcsönvevő felel azokért a károkért is, amelyek e nélkül a továbbadás nélkül nem következtek volna be. A szaporulatok a kölcsönadót illetik meg,¹⁸ kivételt képezve ez alól a dolog használatával elért nyereség, például a kiállításból befolyt pénzüsszeg, adományok, vagy a kiállítás idején eladott dísz-, használati- és emléktárgyakból befolyt nyereség. Azonban megjegyzendő, hogy a kölcsönvett dolog használatának szedésére nem válik jogosulttá az adós, a dolog használatát ki kell szolgáltatnia a hitelező részére. Jelentős különbség a bérlet és a haszonbérlet között az ingyenesség, míg a bérlet mindig egy visszerthes ügylet, a haszonbérletnek az a legnagyobb jelentősége, hogy bár a kölcsönbe kapott dolog használata mellett a hasznok szedése is megilleti az adóst, mégis ingyenesen használhatja a kölcsönvett dolgot. A szerződéses jogviszony szükségképpen addig áll fenn, ameddig az adós a

¹⁶ Felelősségi kérdésekben a Ptk. 6:142. § Felelősség szerződésszegéssel okozott károkért, valamint a Ptk. 6:145. § Felelősség Kártérítési felelősség ingyenes szerződéseknél rendelkezései az irányadó.

¹⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja. (szerk.: Csehi Zoltán – Bodzási Balázs – Tókey Balázs), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 1938–1939.

¹⁸ „A termék, termény és más szaporulat olyan dolog, amely egy más dologból, a természet rendje által válik új dologgá. A termék, termény és szaporulat, mint elvált dolog lényege abban van, hogy az elválással vagy az elválasztással önálló dologgá válik. Az elválasztás előtt az elvált dolog a fődologhoz tartozott, annak alkotórésze volt, nem volt önálló tulajdonjog tárgya.” – Forrás: Magyar Igazságügyi Akadémia honlapja. http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/ptk_e_learning/ptk7/lecke3_lap4.html, 2022. április 10.

kölcsönvett dolognak hasznát nem veszi, amely előzetes megállapodáshoz kötött. Ennek hiányában csak a jogszabály által felsorolt esetekben követelheti vissza a hitelező a dolgot, máskülönben a haszonkölcsön bizonytalanná válna az adós szempontjából. Azonnali felmondással a hitelező csak abban az esetben élhet, amennyiben a Ptk. – hasonlóan az 1959-es Ptk.-hoz¹⁹ – fenntartja a *pacta sunt servanda* elvnek korlátozásaként, korrekciójaként felfogható *clausula rebus sic stantibus* elv érvényesülésének lehetőségét, vagyis bizonyos, a körülményekben bekövetkezett lényeges változás esetén a kölcsönadó megtagadhatja a szerződés teljesítését.

3. Ágazati szabályozás

A kulturális igazgatás szervezeti rendszere a közigazgatáshoz tartozik, az igazgatás egyik cikkelye. A kulturális igazgatás sajátosságait figyelembe véve az magán hordozza az igazgatás, s természetesen e tevékenység-halmazba tartozó közigazgatás sajátos elemeit: az emberi együttműködés során keletkező emberi tevékenység, mely biztosítja a kultúrához kapcsolódó célok elérését, a szükséges személyi és tárgyi feltételeket, az együttműködés alapjait, szervek és személyek összehangolását. Ezen igazgatási ágban több részterület található, így az örökségvédelem ügye, a művészetügy, közművelődési ügyek és a közgyűjtemények ügye.²⁰ Ez utóbbi részterületben találhatóak az általam elemzett kulturális tevékenységek is. A muzeális intézmények a kulturális örökségekhez megkülönböztetés-mentesen, bárki számára elérhető hozzáférést biztosítanak állandó és időszakos kiállítások és egyéb társadalmi párbeszédet kezdeményező program keretében, ezzel is elősegítve, turisztikai vonzerejükre támaszkodva, a nemzet kulturális megítélését, annak gazdasági élénkítését.²¹ Nevezett intézmények fontos szerepet töltenek be minden társadalom életében, tevékenységüket a hatályos nemzeti joganyagok szabályozási környezetét figyelembe véve alakítják napi szinten. A nemzeti jogszabályokkal párhuzamosan, azokkal kölcsönhatásban jelentőséggel bír a kultúra olyan uniós szakpolitikai területe is, melyben nagy hangsúlyt kap az európai integráció sikeres kiépítése.²² Kiállítási céllal megvalósuló intézményközi cserék mellett ismeretes az a fajta mobili-

¹⁹ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

²⁰ SZABÓ Annamária Eszter: *A kulturális igazgatás*. Nemzeti Közszerzői Társaság, Budapest, 2014, 4.

²¹ E társadalmi közös érdekekről - kultúra támogatása, népszerűsítése, közönség elé terjesztése, a kulturális hagyományok méltó megőrzése és folytatása – részletesen rendelkezik a Kultv. 1. §, 37. §. mind bevezető szakaszában, illetőleg rendelkezései között.

²² A tagállamok nem mondtak le e hatáskörükről, az Unió szerepe természetéből adódóan koordinatív, finanszírozó a kultúra területén: a támogatások rendszerét megteremtve koordinálja azt, nemzeti szinten pedig végrehajtja az ajánlások szintjén megfogalmazott joganyagát, a programokhoz kapcsolódó utólagos monitoring – ellenőrzés, nyomon követés, fejlesztési-, korrekciós segítségnyújtás – lefolytatását ellenőrzi. A hatáskör tagállami kézben maradásának elsődleges oka, hogy olyan kérdések tartoznak e politikába, melyek szorosan kapcsolódnak a nemzetek identitásához. SZABÓ Marcel – LÁNCOS Petra Lea – GYENEY Laura: *Az Európai Unió jogi fundamentumai*. Szent István Társulat, Budapest, 2014, 65–72.

tás is, mely esetén a múzeumok alapleltárában szereplő kulturális javai új, ideiglenes gazdához kerülnek, ezzel a muzeális intézmények alapleltárából nem kerülnek ugyan ki, csupán elhelyezésük változik: kölcsönbe adják a múzeum falain kívülre neves intézmények, személyek birtokába regisztrált elemeiket. Szokás úgy fogalmazni, hogy a múzeumok falai sincsenek gumiból, véges a gyűjtemények alapleltárban szereplő tárgyainak sora. Funkciójuk a mobilitással akár változhat is: kiállítási elem, dísz, dekoráció, esztétikai megítélés növelésének tárgyai is lehetnek. A muzeális intézmény alapleltárában szereplő kulturális javak korlátozottan forgalomképesek. Elidegenítésükhöz, kölcsönzésükhöz miniszteri engedélyezési eljárás szükséges.²³ Csak külön ágazati jogszabály rendelkezései alapján lehetséges a védett, illetőleg a nem védett kulturális javakat mozgatni.²⁴ A védett kulturális javak kölcsönzéséről szóló szerződés tartalmi elemei ugyancsak szabályozás alá kerültek.²⁵ A kulturális javak védelmére és a védett javak kölcsönzésére, szerződtetésére vonatkozó törvényerejű szabályozást részleteiben a Kultv. mellett a hivatkozott Kötv., annak is speciálisan a 46. §-a tartalmazza. Ezen kívül az ágazati jogszabályokat és nemzetközi egyezményeket összefoglaló jelleggel a Műtárgyfelügyeleti Hatóság honlapján is megtalálhatjuk összeszedve.²⁶ A hazai szabályozás egyértelmű a tekintetben, hogy a muzeális intézmények alapleltárában szereplő kulturális javak csak határozott időre szóló, írásos szerződés alapján cserélhetőek a gyűjtőkörükbe tartozó más kulturális javakkal, függetlenül attól, hogy országhatárt átlépnek-e a javak. Jogszabályi szinten megfigyelhető a különbségtétel védett és nem védett kulturális javak között az országhatáron kívülre történő kivitelük esetében, mely kivétel nélkül hatósági engedélyhez kötött, a különbség csupán az engedély időtartamát tekintve állapítható meg – határozott idejű, de maximum 10 éves időtartamról szóló hatósági engedély kibocsátása lehetséges az erre jogszabályban feljogosított hatóság által.²⁷ A kiviteli hatósági engedély előfeltétele az írásos formában, meghatározott tartalmi elemekkel rendelkező kölcsönszerződésnek.²⁸ A kölcsönzött kulturális javak védelméről külön törvény rendelkezik, mely törvény szabályozza a Magyarország területén időszakos kiállítás céljából bemutatott kulturális javakra vonatkozó – a kiállító és a rendelkezésre jogosult között létrejött kölcsönzési szerződés meghatározott – külföldről érkező kulturális javak különleges védelmét és a védelemmel kapcsolatos eljárásrendjét is.²⁹ A muzeális intézmények által megkötött haszonkölcsön-szerződés alanyai tehát nem magán-, hanem általában jogi személyek, az ágazati szabályok ugyanakkor nem pusztán a muzeális intézményeket kötik, hanem egy tágabb körben megvalósuló, a védett illetőleg a nem védett kulturális javakkal rendelkezők körét is, amennyiben a javak kiviteléről, azaz kölcsönadásáról van szó.

²³ Kötv. 3. fejezet.

²⁴ Kötv. 3. fejezet, 51–52. §.

²⁵ Kultv. 38/A. §.

²⁶ www.oroksegvedelem.kormany.hu, 2022. április 10.

²⁷ Kötv. 55–56. §.

²⁸ Kultv. 38/A. §.

²⁹ 2012. évi XCV. tv. a kölcsönzött kulturális javak különleges védelméről.

A Kultv. jogszabály tartalmazza továbbá a főbb tartalmi elemeket, melyek befolyásolják a kölcsönzés menetét.³⁰ Mivel a szerződés tárgya speciális, sajátos, minden tekintetben körültekintést, hozzáértést és többrétű elő- és utószervezői munkát igénylő dolog, az előírt szerződéses tartalmi elemek megléte alapját képezik a gondos dolgozhasználatnak. A tárolási, szállítási feltételekhez kapcsolódó előírások nagyon részletesen átadásra kerülnek tehát az adós részére, aki ennek tekintetbevételével köteles a műtárgyak szakszerű kezelésére. Egy esetleges jogvita kialakulása esetén azonnali szerződésbontási feltétel állhat fenn, amennyiben a fogadó intézmény, az adós nem a legnagyobb gondossággal jár el, és a kulturális javakban kár keletkezhet. A szakszerű teljesítést a hitelező kölcsönadó vizsgálhatja, ezt az ellenőrzést a kölcsönvevő tűrni köteles.³¹ A Szépművészeti Múzeum Általános kölcsönzési feltételek dokumentuma bár csak magyar nyelven, de elérhető a múzeum honlapjáról, pontosan tartalmazza a műtárgyak kezelési, kölcsönzési, szállítási feltételeit.³² A dokumentum tartalmi elemeiben kitér az általános kölcsönzési feltételekre, a költségekre és azok viselésére, a biztosítás és felelősségvállalásra, a biztonsági előírásokra, logisztikai követelményekre, reprodukciós és népszerűsítési feltételekre.

Zárógondolatok

Elmondható, hogy a műtárgykölcsönzés jogi háttere komplex rendszer, alapköve egy konszenzuson alapuló kölcsönszerződés megkötése. Az is elmondható, hogy a szerződés speciális tárgyára, illetőleg az intézmények jellegére és a működésére tekintettel egy igen magas költségekkel és komplex jogi szabályozottsággal rendelkező tevékenység-halmazzal van dolgunk vizsgálódásunk tárgykörét tekintve. Nemcsak komplex, de nagyon érdekes, a kultúra és a jog határmezsgyéjén mozgunk, nem pusztán jogi, de művészeti interpretációra is szükség van ahhoz, hogy mélyreható ismeretekkel rendelkezünk. E terület elengedhetetlen tárgykörei a műtárgykölcsönzésre megkötendő kereskedelmi biztosítás és az állami garanciavállalás intézménye, az állami immunitás kérdésköre, a nemzetközi szabályozás és bevált gyakorlatok ismerete, valamint a kulturális javak mozgatásának és biztonságos kiállításának, kezelésének ismerete. Aktualitását tekintve megjegyzendő a digitalizációs lehetőségek megjelenése, a digitális múzeumlátogatás igényének kielégítése az intézmények által, mely megvalósításához az Emberi Erőforrások Minisztériuma által 2019-ben kiadott *Fehér Könyv* ad részletes iránymutatást.³³ Ezen területek kidolgozása további kutatást, tudományos értékű munkát igényel.

³⁰ Kultv. 38/ A. § (2)–(3)–(4).

³¹ BÍRÓ György: *Szerződési alaptípusok*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2001, 120–121. VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a polgári törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer, Bp., 2021, 3758.

³² https://www.szepmuveszeti.hu/app/uploads/2018/12/SZM_kolcsonszerzodes_minta_webre.pdf, 2022. április 10.

³³ KOMÁR Éva – BÁNKI Zsolt (szerk.): *Fehér Könyv*. Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest, 2019. https://ommik.hu/media/attachments/2019/12/09/fehr_knyv.pdf, 2022. április 10.

Felhasznált irodalom

- [1] BÍRÓ György: *Szerződési alaptípusok*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2001.
- [2] CSEHI Zoltán – BODZÁSI Balázs – TÓKEY Balázs: *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021.
- [3] CSOKNYA Tünde: Ingyenes dologhasználat: szerződés vagy szerződéses viszony? *Jura* 2015/1., 13–21.
- [4] KOMÁR Éva – BÁNKI Zsolt (szerk.): *Fehér Könyv*. Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest, 2019.
- [5] Susan PETERSON – Monika HAGEDORN – Teijamari JYRKIO – Astrid WEIJ (szerk.): *Encouraging Collection Mobility*. Finish National Galery, Helsinki, 2010.
- [6] SZABÓ Annamária Eszter: *A kulturális igazgatás*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2014.
- [7] SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Institutiok és pandekták*. (összeállította: Besenyő Béla) Pesti-Lloyd Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1900.
- [8] VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a polgári törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer, Budapest, 2021.
- [9] Emberi Erőforrások Minisztériuma: *Múzeumi műtárgyak kölcsönzése*. <https://emmiugyfelszolgalat.gov.hu/kultura/mutargykolcsonzes/muzeumi-mutargyak>, 2022. április 10.
- [10] Szépművészeti Múzeum: *Általános kölcsönzési feltételek*. https://www.szepmuveszeti.hu/app/uploads/2018/12/SZM_kolcsonyszerzodes_minta_webre.pdf, 2022. április 18.
- [11] 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.
- [12] 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- [13] 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.
- [14] 20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet a muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról.